

miany współczesnej nauki o polityce oraz Noty o autorach (o ich tytułach i stopniach naukowych oraz o afiliacji akademickiej).

Prezentację problemów otwiera myśl Profesor Barbary Krauz-Mozer, iż w obrębie współczesnej pluralistycznej politologii koegzystują i ścierają się najrozmaitsze orientacje teoretyczne, posługujące się niekiedy zasadniczo odmiennymi kryteriami naukowości. W kolejnych referatach dostarcza się tego egzemplifikacji, wyrażającej się w różnych przestrzeniach życia kulturowo-cywilizacyjnego. Przekonujące jest twierdzenie, że dla nauki o polityce najbardziej charakterystyczne są teorie średniego zasięgu, bowiem na poziomie wyższym konkurencją są dociekania makrosocjologii, a na poziomie mikro przede wszystkim psychologii. Przypomina się, że stała refleksja nad zakresem i granicami uprawianej dyscypliny jest bezwzględnie konieczna, stanowi ona jedno z narzędzi krytyki naukowej.

Wskazuje się, że przyjmowanie odmiennych założeń oraz występowanie różnych ujęć jest właściwe naukom o polityce niemal od ich zarania, wywołując liczne spory – od samego początku refleksja nad polityką była prowadzona z różnych punktów widzenia i w rozmaity sposób. Nauki o polityce przeżyły już kilka okresów, w których rozszerzenie pluralizmu było istotnym elementem debat metodologiczno-przedmiotowych.

Przekonywująco wskazuje się, że antynaturalistyczny profil nauk humanistycznych i społecznych ma kilka istotnych i praktycznych konsekwencji dla ich praktyki metodologicznej. Przedmiotem badań są tu nie tylko i nie tyle zjawiska, których cechy i zależności można uchwycić „same w sobie” z zachowaniem badawczego dystansu, ile zjawiska, spośród których znaczna część jest wytworem i przejawem rozmaitych konwencji kulturowych, uwikłana w ludzką świadomość, percepcję, w intencjonalność wyobrażeń i pojęć. Badacz humanista powinien pamiętać nie tylko o różnicach między definicjami realnymi a nominalnymi, ale również o tym, że nawet definicja realna nacechowana jest intencją badacza – bądź głównie poznawczą, kiedy chodzi o świadome określenie aspektu badań, bądź pragmatyczną i aksjologiczną (s. 383). Zwraca się uwagę na rozpoznanie nauk humanistycznych i społecznych, na sięganie do doświadczeń badawczych, które już istnieją. Przypomina się, że w rozwoju naukowym ważną funkcję pełnią recenzje. Acz-

kolwiek momusowo-zoilowa recenzja pozostaje zwykle w społeczności z fundamentalnym powołaniem nauki – wolnością. Narzuca się w niej subiektywny ogląd rzeczywistości przez recenzenta bądź tzw. poprawność polityczną.

W badaniach politologicznych nośny jest problem polityki historycznej, co w istotnej mierze wynika z świadomego lub niewiedomego zainteresowania przeszłością. Istotną rolę pełnią w tym względzie media, które znajdują silne umocowanie w prawie (s. 83). Kształtujący się marketing polityczny ujawnia problem odpowiedzialności, jak też brak odpowiedzialności za obraz życia politycznego.

Poszczególne teksty są ważnymi ustaleniami badawczymi badaczy różnych przestrzeni życia publicznego, wskazanymi w kontekście metodologii badań nauk humanistycznych i społecznych. Wartość prezentowanej książki wyraża się, m.in. w: 1. ukazaniu współczesnej kondycji badań politologicznych w Polsce; 2. wskazaniu zaśluga, a w tym myśli metodologicznej Prof. zw. dr hab. Barbary Krauz-Mozer z Uniwersytetu Jagiellońskiego; 3. określeniu wagi przestrzeni metodologicznej w badaniach nauk politycznych na tle innych, pokrewnych dyscyplin naukowych w procesie przemian a w tym w rzeczywistości kształtowania polityki historycznej; 4. wskazaniu relacji między badaniami teoretycznymi w Polsce, a oswojeniem ustaleń teoretycznych wypracowanych przez politologów zachodnioeuropejskich.

Książka zasługuje na miano lektury podstawowej w badaniach politologicznych. Pełni ważną rolę jako przewodnik w tej przestrzeni edukacyjnej.

Andrzej Chodubski

Edyta Pietrzak, *Ku globalnemu społeczeństwu obywatelskiemu. Transgresje idei*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2014, ss. 283.

W wstępie do prezentowanej książki wskazuje się, że *społeczeństwo obywatelskie* jest jednym z kluczowych pojęć w naukach o polityce. Społeczna orientacja natury ludzkiej, z której się ono wywodzi zdomowienia w europejskiej myśli politycznej od czasu Arystotelesa i Cyncerona jest

dominującą i immanentną cechą wszelkich organizacji życia politycznego. Bez niej nie można ani o polityce mówić, ani tym bardziej ją tworzyć. Zdarza się jednak często, że czynnik antropologiczny wypierany jest przez instytucje, struktury, normy i zasady prawne, przez co zdaje się zapominać o tym, że to społeczeństwo jest przyczyną, celem oraz *modus operandi* organizacji politycznych. Społeczeństwo obywatelskie to zjawisko wielowymiarowe i złożone może przybierać różne formy w zależności od potrzeb sfery publicznej i z pewnością nie jest homogenicznym monolitem.

W analizie poznawczej określono cel – wskazanie procesu zmian i przeobrażeń; jakie zaszły w rozumieniu idei społeczeństwa obywatelskiego. To proces długi i wielogłosowy, wytwarzający w koegzystencji wiele perspektyw teoretycznych i niezwykle istotny zarówno dla życia społecznego, jak i dla myśli społeczno-politycznej. Przyjęto też hipotezę, że obecnie dokonują się przeformowania wielu interpretacji społeczeństwa obywatelskiego w kierunku jej wymiaru globalnego. W prezentacji problemu poznawczego wyodrębniono pięć rozdziałów, tj. I. Idea sfery publicznej; II. Idea społeczeństwa obywatelskiego; III. Konteksty społeczeństwa obywatelskiego; IV. Globalizacja jako przełom; V. Globalne społeczeństwo obywatelskie. Wykład poprzedza wstęp, w którym określono założenia metodyczne prezentacji problemu poznawczego. Przypomina się, że podstawowymi pojęciami teorii polityki II połowy XX wieku były demokracja i sprawiedliwość. W latach 70. filozofowie polityki zajmowali się tematyką sprawiedliwości, w 80. – wspólnotą i przynależnością. Wraz z poszerzeniem się katalogu praw obywatelskich o prawa obywatelskie w XVIII w, prawa polityczne w XIX w. i prawa społeczne poszerzyła się również grupa obywateli. Pod koniec XX w., za sprawą demokratycznych przemian w Europie Środkowo-Wschodniej społeczeństwo obywatelskie na nowo stało się przedmiotem dyskusji. Jego mianem określono samoorganizujące się grupy i instytucje powstające niezależnie od państwa.

Wskazuje się, że współczesne interpretacje idei społeczeństwa obywatelskiego w ramach debaty demokratycznej, orientującej się na komunikowanie i współdziałanie, charakteryzuje się jako liberalne, w których idea społeczeństwa obywatelskiego oparta jest na prawach i wolnościach oby-

watelskich, gwarantujących zrzeszanie się w grupach interesu oraz komunitariańskie, w której idea społeczeństwa obywatelskiego wartościach wybranych przez wspólnotę i tradycję. Wskazuje się, że współczesna demokracja staje się coraz bardziej „kosmopolityczna” i „transnarodowa”, aktywne obywatelstwo w związku z tym nie może już być tylko budowane na bazie perspektywy narodowej.

Podkreśla się, że pojęcie społeczeństwa obywatelskiego nie jest jednorodne, nie istnieje także w próżni, w oderwaniu od pojęć pokrewnych. Wiąże się z nim takie pojęcia, jak: „sfera publiczna”, „emancypacja”, „prawa człowieka”, „podmiotowość i świadomość polityczna”, „racjonalność”, „irracjonalność”, „namiętności polityczne” czy „przedwładza”.

Zauważa się, że idea społeczeństwa obywatelskiego, mimo że stale obecna w europejskiej myśli politycznej, to przez wieki nieustannie zmieniała się i przeobrażała. Można wskazać punkty szczególnie istotne w historii rozwoju, w którym pojawiły się nowe formy jej rozumienia.

Prezentując ideę sfery publicznej wyodrębniono analitycznie zagadnienia: 1. Dziedzina publiczna i prywatna i ich relacje; 2. Sfera społeczna jako „most nad przepaścią”; 3. Habermowska autonomia sfery publiczna; 4. Polityzacja życia społecznego; 5. Krytyka podmiotu prywatne – publiczne. Podjęto tu próbę odpowiedzi na pytania: czym jest sfera publiczna i jak można ją rozumieć? Czy jest ona tożsama ze społeczeństwem obywatelskim, czy też ustanawia tylko obszar jego działania? Zauważa się, że dyskusje i eposy obywateli kształtowały sferę publiczną, niezależną od panujących rządów i aktualnej polityki: O ile w sferze prywatnej człowiek był elementem natury, rzeczą, niewolnikiem lub kobietą, to uczestnicząc w sferze publicznej uzyskiwał tożsamość i stawał się obywatelem, posiadającym prawa i szacunek.

Spoiwem obywatelskiej sfery publicznej jest także zasada powszechnego dostępu. Obywatelska sfera publiczna zawarta jest między państwem a społeczeństwem, będąc przy tym elementem obszaru przydatności. Rozdział państwa i społeczeństwa, który był podstawą powstawania sfery publicznej to nic innego jak rozdział władzy politycznej i czynnik reprodukcji. Sfera społeczna powstawała w miarę rozpowszechniania się gospodarki rynkowej, przełamując barie-

ry stanowe i wymuszając przejście do form sprawowania władzy zwierzchniej. Obywatelska sfera publiczna powstała, gdy społeczeństwo oddalone było od państwa. Sfera społeczna mogła się konstituować jako odrębna domena, bo „reprodukcja życia przybiera formy prywatne, a to co prywatne, często całościowo, uzyskiwało jednocześnie znaczenie publiczne. Reguły stosunków między prywatnymi ludźmi stały się sprawą publiczną. Publiczność składająca się z ludzi prywatnych, na forum publicznym podejmowała kwestię usankcjonowania społeczeństwa jako sfery prywatnej.

Współczesna krytyka dychotomii: prywatne – publiczne dokonuje się w dwóch perspektywach. Pierwsza z nich odnosi się do zmian, jakim ulegała władza i społeczeństwo w nowoczesnym państwie demokratycznym, w związku z czym obie sfery uzyskały nowy sens.

W rozdziale drugim, prezentując idee społeczeństwa obywatelskiego wyodrębniono zagadnienia: 1. Interpretacje republikańskie; 2. Interpretacje liberalne; 3. Interpretacje Kantowskie; 4. Interpretacje Heglowskie; 5. Interpretacje *Tocqueville*owskie; 6. Interpretacje Marksowskie; 7. Interpretacje współczesne; 8. Krytyka idei społeczeństwa obywatelskiego. Wskazuje się tu, że podobnie jak refleksja nad sferą publiczną, to odnosząca się do społeczeństwa obywatelskiego i zagadnień obywatelstwa wpisana jest w historię europejskiej demokracji. Pojęcie obywatelstwa i jego praw mają swoją genezę w greckich *polis* i rzymskiej *republice*. Już wtedy wiązano je z określonymi kwalifikacjami, kompetencjami i umiejętnościami odpowiadającymi dialogicznemu żywiołowi. Etos obywatelstwa wówczas zrodzony był później wraz z rozwojem myśli politycznej stale modyfikowany (s. 65). Wskazuje się, że obywatelskość może być ujmowana w perspektywie aksjologicznej i łączona z obszarem norm i wartości realizowanych przez jednostki w sferze społeczno-politycznej. W takim ujęciu społeczeństwo obywatelskie mogą tworzyć tylko ludzie reprezentujący aktywny, uczestniczący typ kultury politycznej, wolni i świadomi swojego miejsca i roli w systemie politycznym, cechującej się określonymi cnotami i kompetencjami moralnymi, demokratycznymi. W prezentacji poszczególnych interpretacji wskazuje się na kwestie opinii publicznej, relacje społeczeństwa obywatelskiego i państwa. W odniesieniu do interpre-

tacji współczesnych wskazuje się m.in., że podstawowymi pojęciami teorii polityki II połowy XX w. była demokracja i sprawiedliwość. Obywatelstwo było tylko pojęciem wobec nich pochodnym. Z czasem jednak zaczęło pojawiać się coraz więcej głosów ze strony zarówno liberałów, socjalistów, libetarian, komunistów i feministek, że obywatelstwo powinno odgrywać normatywną rolę w teorii polityki, a tworzenie teorii odpowiedzialnego obywatelstwa jest ważnym zadaniem. W *powojennej* teorii politycznej poglądy na obywatelstwo sprowadzają się w znacznej mierze do posiadania praw przez obywateli.

Wskazuje się tu, że współczesna demokracja staje się coraz bardziej „kosmopolityczna” czy „transnarodowa”. Aktywne obywatelstwo nie może już być budowane tylko w oparciu o perspektywę narodową. Potrzebuje się więc globalnej koncepcji demokratycznego obywatelstwa. Istnieje coraz więcej instytucji ponadnarodowych wpływających na życie społeczne, a polityczne teorie tych instytucji są tworzone (s. 116).

Prezentując problem kontekstu społeczeństwa obywatelskiego wyodrębniono zagadnienia: 1. Podmiotowość a struktury; 2. Emancypacja; 3. Prawa człowieka; 4. Ruchy społeczne; 5. Namiętności polityczne; 6. Kryzys racjonalności. Wskazuje się tu, że pojęcie społeczeństwa obywatelskiego nie jest wyabstraktowane, nie istnieje w próżni i poza kontekstem. Nie można go wypreparować i zanalizować nie odwołując się do gęstej sieci powiązań i relacji z innymi pojęciami, zjawiskami i procesami dotyczącymi życia społecznego, politycznego, kulturowego czy ekonomicznego.

Zwraca się uwagę na nieposłuszeństwo obywatelskie. Przywołując przykład Sokratesa przypomina się, że nieposłuszeństwo Sokratesa nie polegało na kwestionowaniu praw jako takich, ale na kwestionowaniu pomyłki sądu. Spierał się on więc nie z prawami, ale sędziami (s. 122).

Charakteryzując prawa człowieka zauważa, że ich rozwój dokonywał się na wielu płaszczyznach i w wielu wymiarach, niemniej jednak trzeba przyznać, że są one owocami cywilizacji europejskiej. W starożytności prawa te były przedmiotem etyki. Naturalną wolność i równość ludzi głosił Grecy, sofści i stoicy odwołujący się do wyższości praw naturalnych nad stanowionymi. Idee te przyjęli rzymscy myśliciele i prawnicy, którzy uważali, że źródłem pierwotnej suwerenności jest lud, który dopiero przekazuje swoją

władzę cesarzowi. Do końca XVII w. uformowana została liberalna koncepcja praw człowieka bazująca na założeniu, że każda jednostka ludzka jest podmiotem praw naturalnych, takich jak wolność, równość i własność, a jej wolność ograniczają jedynie swobody innych i interesy społeczności.

Przypomina się, że historycznym przełomem w historii praw człowieka była Deklaracja Praw Człowiek i Obywatela uchwalona 10 grudnia 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Deklaracja uznaje godność oraz równe, niezbywalne prawa wszystkich członków wspólnoty ludzkiej za podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju światowego.

Zauważa się w analizie, że od XVIII w. historia państwa łączy się z historią ruchów społecznych (s. 140). Różnie są one interpretowane i analizowane w różnoraki sposób. Np. ruchy reformatorskie dążące do modyfikacji jakiegoś aspektu społeczeństwa bez dotykania rdzenia struktury instytucjonalnej i koncentrujące się na zmianie w społeczeństwie oraz radykalnie dążące do zmian sięgających fundamentów organizacji. Jeśli zwraca się uwagę na rolę, jaką odgrywają w nich normy i wartości, można wyróżnić ruchy zorientowane na normy zmobilizowane w imię ogólnych przekonań, podniebnych ideologii, zakładających jednoznacznie rekonstrukcję norm. Normy są w nich środkami, które należy obrać w dążeniu do celu, np. dyscyplina, przyzwoitość, ciężka praca. Są to ruchy zorientowane na wartości zmobilizowane w imię ogólnych przekonań, zakładających rekonstrukcję wartości, które dostarczają tu podstawowych wytycznych postępowania, definiują i regulują cele ludzkich dążeń, takich jak np. sprawiedliwość, wolność, wiedza, demokracja.

Istotne są ruchy skierowane na zmianę struktur społecznych, ruchy społeczno-polityczne dążące do zmian w polityce, gospodarce, hierarchiach klasowych i stratyfikacyjnych. Określając istotę namiętności politycznych wskazuje się, że postrzegane są one jako żądza władzy, pasja kreacji porządku społecznego, hedonistyczna przyjemność, powiązana z konsumpcją dóbr publicznych (s. 145). Podkreśla się, że aby nie przegrać walki politycznej, trzeba być w nią emocjonalnie zaangażowanym. Szczególnie istotna jest w okresie, kiedy dawne hierarchie są zagrożone i kiedy racjonalność nie przyczynia się do pojawienia

nowego porządku oraz dokonania innowacji i rekonstrukcji struktur politycznych.

Prezentując globalizację jako przełom wyodrębniono kwestie: 1. Przestrzeń i czas w perspektywie globalnej; 2. Globalna komunikacja; 3. Globalna sfera społeczna; 4. Globalna gospodarka; 5. Władza w wymiarze globalnym; 6. Architektura sieci; 7. Globalna estetyka. Charakteryzując zaś globalne społeczeństwo obywatelskie przedstawia się analitycznie zagadnienia: 1. Terminy, definicje, dyskusje; 2. Społeczeństwo sieciowe; 3. Przeciwwładza globalnych ruchów społecznych; 4. Globalna tożsamość; 5. Profanacje jako odzyskiwanie przestrzeni publicznej; 6. Konsekwencje i wydarzenia. Wskazuje się tu, że pod mianem globalizacji rozumie się abstrakcyjne i niezinstytucjonalizowane procesy polityczne, społeczne, kulturowe i demograficzne niezależne od konkretnych terytoriów narodowych i przebiegające w przestrzeni ponadlokalnej (s. 169). Wskazując na przestrzeń elektroniczną zauważa się, że charakteryzuje się ona rozproszeniem władzy, brakiem hierarchii i centrum, a także decentralizacją, otwartością, możliwością ekspansji. Te warunki niesprzyjające monopolistycznej lub autorytarnej kontroli stwarzają ideę władzy rozproszonej. Staje się ona jednak nie tylko narzędziem komunikacji, ale i areną akumulacji globalnego kapitału. Jest to także przestrzeń kontestacji i segmentacji (s. 181).

Zwraca się tu uwagę, że w świecie globalizacji przepływów i sieci kształtują się normy moralne i systemy etyczne. Ujawnia się moralny dualizm, będący specyfiką każdego ludzkiego społeczeństwa, moralnością uniwersalną pluralizmu, partykularyzmu i kontekstualizmu charakteryzującą moralność minimalistyczną. Moralność maksymalistyczną tworzy zaś koncepcja teorii zasad i prawd. Moralność minimalistyczna odnosi się do konkretnego działania.

Zjawiska współczesnych procesów odnoszą się do ruchów społecznych, które produkują nowe wartości, przekształcają instytucje społeczne tak, by reprezentowały te wartości przez tworzenie nowych norm społecznych. Ruchy społeczne budują także przestrzeń publiczną tworząc wolne społeczności w przestrzeni miejskiej, zajmując symboliczne miejsca i budynki (s. 249). Dzieje się tak, gdyż w instytucjonalnej przestrzeni publicznej dominują interesy elit. Wskazuje się tu, że korzenie ruchów społecznych tkwią w wy-

zysku ekonomicznym, ubóstwie, niesprawiedliwości, braku demokracji, represjach politycznych, nieuczciwości władzy, rasizmie, negacji kulturowej, ksenofobii, fanatyzmie, braku poszanowania wolności. Ruchy społeczne stanowią źródło zmiany społecznej i odpowiadają za kształtowanie się społeczeństwa (s. 250).

Zwraca się też uwagę, że we wszystkich społeczeństwach ludzkich zdecydowaną większość uroczystości stanowią obrzędy przejścia, które zaznaczają przekraczanie granicy między dwoma kategoriami społecznymi: ceremonie dojrzałości, wesela, pogrzeby, wszelkiego rodzaju rytuały inicjacyjne.

Lektura prezentowanej książki ujawnia, że jest to wartościowe studium poznawcze z zakresu nauk społecznych. Przekonują o tym: 1. podjęcie się wyzwania określenia istoty *globalnego społeczeństwa obywatelskiego*; 2. ukazanie kryzysu demokracji pojmowanej według klasycznych wzorów definiowania, zwłaszcza w okresie Oświecenia; 3. zaprezentowanie procesu zmian i przeobrażeń, jakie zaszły w rozumieniu idei społeczeństwa globalnego; 4. przywołanie myśli politycznej, określanej mianem klasycznej z przeszłości i teraźniejszości o społeczeństwie obywatelskim; 5. wskazanie współczesnych kontekstów społeczeństwa obywatelskiego, sytuujących się w obrazie kulturowym współczesnych przemian cywilizacyjnych.

Książka zasługuje na dużą uwagę czytelników interesujących się przemianami w świecie wartości, a zwłaszcza generowanymi przez przemiany globalne.

Andrzej Chodubski

Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu, I. I: Podmioty i procesy demokratyczne, red. Jerzy Juchnowski, Robert Wiszniewski; t. II: Instytucje i mechanizmy rywalizacji politycznej, red. Robert Alberowski, Wiesława Jednaka, Dariusz Skrzypiński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, I. I, ss. 527; t. II, ss. 384.

Studia nad współczesnymi systemami politycznymi zajmują ważne miejsce w badaniach politologicznych. Są one przedmiotem uwagi wielu badaczy w Polsce i świecie. Wśród nich

wyraźnie sytuuje się Profesor Andrzej Antoszewski z Uniwersytetu Wrocławskiego. 65. rocznica urodzin stała się okazją do ukazania Jego zasług oraz zaprezentowania przestrzeni badawczej z zakresu rozpoznawania systemów politycznych. W dwóch tomach zaprezentowano 80 tekstów wpisujących się w nurt tych badań.

W nocie o Jubileacie przypomniano, że od 1972 r., tj. od 42 lat związany jest zawodowo z politologią na Uniwersytecie Wrocławskim. Z wykształcenia jest prawnikiem. W 1977 r. został doktorem nauk politycznych, a w 1985 r. – doktorem habilitowanym nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, w 1993 r. uzyskał tytuł naukowy profesora i w 1999 r. został powołany na stanowisko profesora zwyczajnego Uniwersytetu Wrocławskiego.

Większość spośród wymienionych ok. 170 tytułów prac w *wykazie publikacji* poświęcił problematyce systemów politycznych. Wśród nich zwracają uwagę m.in.: *Erozja systemu politycznego PRL. Studium procesu* (1972); *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich* (2004); *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków* (2008); *System polityczny RP* (2012). Znaczące są też monografie współautorskie, takie jak: *Socjaldemokracja w Europie Zachodniej. Studium porównawcze* (1995); *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza* (1997); *Systemy polityczne współczesnego świata* (2001); *Systemy polityczne współczesnej Europy* (2006). W dorobku współredakcyjnym szczególnie nośne publikacje to: *Leksykon politologii* (1995, kilkakrotnie wznowiany) oraz *Encyklopedia politologii*, tom 3 (1999).

Wyraźnie zaznaczył Profesor swą aktywność w kształceniu kadry naukowo-dydaktycznej. Według *wykazów* był promotorem 17 rozpraw doktorskich, zaś recenzował 54 oraz 39 rozpraw habilitacyjnych i 35 postępowań o nadanie tytułu profesora. Uczestniczył w realizacji wielu programów badawczych zarówno ogólnopolskich, uczelnianych, międzynarodowych, jak i lokalnych (dotyczących Dolnego Śląska). Ujawnia dużą aktywność organizacyjną, m.in. w Komitecie Nauk Politycznych PAN i Centralnej Komisji ds. Stopni Naukowych i Tytułu Naukowego.

W tomie pierwszym wyodrębniono części: I. Studia nad demokracją i II. Partie i systemy partyjne; w tomie drugim zaś: I. Instytucje systemu politycznego i II. Systemy i kampanie wybor-